

Henri Beunders

Regina vivat! Regie vivat?

In de publicitaire monarchie is de liefde tussen volk en vorst als het leven zelf

Op 29 maart 2001 werd een opiniepeiling gepubliceerd: het percentage ondervraagde Nederlanders dat voorstander is van het koningshuis bleek gedaald van 82 naar 62 procent. Als oorzaak werd alom het voornemen van de kroonprins gezien om te trouwen met de Argentijnse Máxima Zorreguieta, wier vader een 'fout' verleden heeft als minister in de Videla-junta in de jaren zeventig en tachtig.

De volgende avond maakt koningin Beatrix, live op radio en tv, op paleis Noordeinde de verloving bekend: 'Het is voor mijn man en mij een grote vreugde...' Het verloofde stel zit erbij. Máxima legt een verklaring af in bijna foutloos, maar door accent en kleine foutjes aandoenlijk Nederlands. Ze neemt afstand van 'de Videla-dictatuur, de verdwijningen, de martelingen, de moorden en alle verschrikkelijke feiten uit die tijd'. Over de rol van haar vader wil zij 'in alle eerlijkheid zeggen dat ik spijt heb dat hij zijn best gedaan heeft voor de landbouw in een verkeerd regime'. Over haar verloofde zegt ze: 'Hij brengt het beste in mij op. Hij is intelligent, liefdevol, krachtig en staat met beide benen op de grond.' Willem-Alexander, blozend en stralend: 'Ik ben de gelukkigste man van Nederland.' Máxima ziet er al even gelukkig en innemend uit, al schemert door de zelfverzekerde houding ook opwinding over een media *performance* die niet mag mislukken.

De kijkers houden nog even hun hart vast als prins Claus wat wil zeggen. Hij spreekt aarzelend, met wat Duits erdoorheen, en zegt zich af te vragen of 'pater familias nog een functie is die de wereld beeindruckt eh... be-indrukt.' Het is een bedekt verwijt aan het kabinet-Kok, dat Jorge Zorreguieta belette aanwezig te zijn bij het huwelijk. Zonder zijn 'ik-blijf-weg verklaring' verwachtte de premier, zo zei hij nadien in de Kamer, 'dat acht, negen, tien maanden lang de mensen elkaar de kop in zouden slaan. Dat zou vreselijk zijn voor de eendracht van het land, zou het effect van de verklaring van Máxima totaal verwoest hebben.' Tot slot van de persconferentie op Noordeinde spoorde Beatrix, onhandig over de tafel heen reikend, de andere drie aan tot een omhelzing en kussen. Een tv-recensent noemde het de 'klunsfactor' in ons 'kleinschalig scharrelkoningshuis'.

De lastige familiebijeenkomst was tot een goed einde gebracht. Máxima stal in een half uur live televisie niet alleen de show bij de aanwezige journalisten, ze veroverde in een klap de harten van de hele bevolking. Na haar veni-vidi-vici optreden schoot het percentage vóór het koningshuis omhoog naar 93. In de maanden die volgden bleef Nederland in de ban van Máxima, ook tijdens de uitputtende kennismakingstournee langs alle provincies en grote steden. De NOS zond steeds samenvattingen uit van een klein half uur: louter zwaaiende mensen, louter de zwaaiende Máxima en Willem-Alexander. Ook bij wind en regen leverde het mooie ansichtplaatjes op. Dat was voldoende: geen praatjes, maar plaatjes.

Wie had gedacht dat het anders had kunnen gaan, kent de geschiedenis niet van de relatie tussen Oranje en de media. Zowel de overrompeling door Máxima en Willem-Alexander van de critici van hun voorgenomen huwelijk als de kennismakingstournee zijn immers geen nieuwe fenomenen. Zij passen in een sinds 1880, de geboorte van Wilhelmina, bestaand patroon. De persconferentie op Noordeinde was een bijna exacte kopie van die welke kroonprinses Beatrix en prins Claus op 28 juni 1965 op paleis Soestdijk gaven, toen Beatrix, ook smoorverliefd, alle critici van haar partnerkeuze in één klap de mond snoerde met een zelfverzekerde, stralend optreden. In 1936 en 1900 was het niet anders gegaan. In

1900 kwam prins Hendrik, zelf op de bok, per koets Den Haag inrijden met naast zich een gelukzalige Wilhelmina. In 1936 reed prins Bernhard in een snelle two-seater met een stralende Juliana aan zijn zijde datzelfde Den Haag binnen. Dat Hendrik een Duitser was, daarover werd niet erg moeilijk gedaan, hij was tenslotte geen Pruis, als hij maar de Nederlandse nationaliteit zou aannemen. Dat Bernhard ook een Duitser was, lag in 1936 – met Hitler aan de macht – iets gevoeliger. Maar Juliana was de kritiek voor door via de radio over haar verloving te zeggen: ‘We zijn het eens, zeer eens.’

In 1900, 1936 en 1965 was er eveneens een kennismakingstournee. Voor Wilhelmina was haar tocht in 1900 de tweede ronde door het land. In het decennium ervoor was zij door koningin-regentes Emma al door stad en streek gevoerd, als onderdeel van een geplande campagne om de monarchie nieuwe populariteit te geven, nadat die onder Willem III op een dieptepunt was beland. De koning had zich weinig zorgen gemaakt over zijn populariteit. In zijn herinneringen memoreert Troelstra dat zijn afkeer van de monarchie terug te voeren was op de keer dat hij als jongen Willem III, op officieel bezoek in Friesland, lui achterover in zijn koets zag liggen, huzarenmuts over zijn ogen. Toch wist ook de onbehouwen Willem III al dat het Oranjestad na de invoering van de constitutionele monarchie in 1848 niet langer bij de gratie Gods maar bij die van de volksgunst zou regeren.

Emma wordt door de meeste historici – terecht – aangewezen als degene die met haar komst naar Nederland in 1879, en zeker de geboorte van Wilhelmina het jaar erop, het roer heeft omgegooid in de presentatie van het Oranjestad, althans wat daarvan restte. Zij zette de toon voor de wijze waarop de Oranjes telkens de volksgunst behouden of herwinnen en legde het grondpatroon voor de *populaire monarchie*. Emma, krap twintig, was een innemende vrouw, zag er ‘snoeperig’ uit, en als zij samen met haar dochtertje op de door haarzelf geplande werkbezoeken door het land trok, maakte zij een even breekbare als vertederende indruk. Zij liet de kroonprinses haar eerste steen leggen toen deze elf was, voor het Wilhelmina Gasthuis in Amsterdam. Op de tournee door het land tussen 1892 en 1898 stak zij Wilhelmina in streekkostuums en zag erop toe dat in groten getale foto’s en portretten in omloop kwamen. Zo leerde de bevolking de laatste strohalm van de Oranjedynastie beter kennen.

Regering en oranjeverenigingen hadden na de dood van Willem III in 1890 acht jaar de tijd om de inhuldiging van Wilhelmina voor te bereiden. De inhuldigingsplechtigheid en volksfeesten werden een ongekend succes. Emma was erin geslaagd de liefde van het volk te winnen voor de jonge vorstin. Was dit succes geheel en al te danken aan pr-beleid dat Emma had afgekeken van Britse en Duitse collega-vorsten? Niet helemaal. De val van Napoleon en het herstel van de oude orde in Europa overtuigden de overgebleven monarchieën ervan dat hun autoriteit een aanvullende nationale rechtvaardiging behoeften. De Franse revolutie had immers aangetoond dat de monarchie niet langer sacraal was en dat monarchen onthoofd konden worden als het volk dat wilde. Was het nationalisme in de staatvormende fase van de Europese naties nog de vijand geweest van de monarchale orde, in de late negentiende eeuw kregen monarchie en staat zoveel raakvlakken dat zij ‘een natuurlijk bondgenootschap’ aangingen. In Nederland groeide de monarchie rond 1900 uit tot symbolische uitdrukking van het nationalisme.

De rol van Emma en de jeugdige Wilhelmina bij het creëren van de populaire monarchie was belangrijk, maar mag toch niet overdreven worden. Zoals Jaap van Osta heeft opgemerkt, speelde Emma in op een ontwikkeling die de monarchie in het kader van een toenemende nationale bewustwording de functie gaf van object van massaverering. De behoefte van volk en burgerij aan een nationaal symbool was in deze tijd van hypernationalisme in heel Europa groot. In Nederland werd dit goed zichtbaar ten tijde van de Eerste Boerenoorlog, rond 1880, het geboortjaar van Wilhelmina. De herwaardering van Oranje begon daarmee al onder Willem III. Ondanks zijn geringe populariteit stroomde er een

enorme mensenmassa naar Delft voor zijn begrafenis. De burgerij zette de monarchie ook in tegen de revolutionaire bewegingen van socialisten en anarchisten, tegen Troelstra en Domela Nieuwenhuis. Dat werkte. De Oranjuhulde die Wilhelmina en Emma in het land ondergingen, waren tevens antisocialistische betogingen. Bij Wilhelmina's inhuldiging in 1898 moesten grote volksfeesten de band tussen Oranje en volk verstevigen en wind uit de zeilen nemen van de 'socialen'.

De jaren rond de eeuwwisseling waren een tijd van economische voorspoed en, opnieuw, hypernationalisme als gevolg van de Tweede Boerenoorlog. Het innemende duo Emma en Wilhelmina zorgde voor vertederling, opwinding en nieuw elan. Het voortbestaan van de natie was niet alleen gewaarborgd, de jeugdige vorstin leek de natie het gevoel te geven zelf aan een nieuw leven te beginnen. Emma, Wilhelmina en de burgerij konden dus zeer tevreden zijn over de snelheid waarmee Oranje zich tot geliefd nationaal instituut had weten op te werken. Zelfs de liberale Nieuwe Rotterdamsche Courant schreef in 1898 over Emma's aflopende regentschap: 'Nooit was Nederland veiliger en gelukkiger dan onder Emma'.

De media, die de hele nationalistische periode bestaande patriotische gevoelens opzweepten, hebben ook in de koninklijke 'successtory' een rol gespeeld. Onder Willem III werden journalisten die kritisch schreven over de monarchie, of over het wangedrag van de koning, afgekocht als zij afzagen van een nieuwe onthulling. Wie toch publiceerden werden om de haverklap wegens majesteitsschennis in de gevangenis gegoooid. Domela Nieuwenhuis, in 1886 in de cel beland, was van deze wettelijke 'persbreidel' de bekendste martelaar. Na de dood van Willem III kwam er goeddeels een einde aan de schotschriften tegen de monarchie. SDAP en SDB, nu in het parlement, kozen voortaan voor doorwrochte redes en essays om de republikeinse zaak te bepleiten. Dat maakte hen tot serieuze tegenstanders met stevig gefundeerde antimonarchale opvattingen. Maar veel mensen gingen die vertogen waarschijnlijk boven de pet, terwijl de antimonarchistische satirische weekbladen en schotschriften in de jaren voor 1890 nog massaal gelezen werden. Van het pamflet 'Uit het leven van Koning Gorilla' werden 60.000 exemplaren verkocht. Zulke publicaties waren de 'roddelpers' van die tijd. Het zou bijna een eeuw duren voor zich weer een roddelpers aandienende, niet bedoeld om de monarchie te ondermijnen, maar om de nieuwsgierigheid van de lezers naar het persoonlijke wel en wee van de leden van het koningshuis te bevredigen.

Doordat de republikeinse parlementsleden zich bewust afzijdig hielden van koninklijke optredens, was de verslaggeving van de inhuldiging in 1898 bijna geheel in handen van pro-Oranje journalisten. Kenmerkend waren de woorden die de voorzitter van de Nederlandse Journalistenkring, Charles Boissevain, sprak ter verwelkoming van de door de regering uitgenodigde buitenlandse journalisten in september 1898: 'Waarde ambtgenoten, toont ons uw genegenheid door mede in te stemmen met onzen kreet: Vivat Regina! Leve de Koningin!' Ook het nieuwe medium film versterkte de doorbraak van de populaire monarchie. Nederlands eerste filmproducent Anton Nöggerath filmde de intocht van Wilhelmina op 5 september, stuurde het materiaal dezelfde dag naar Londen om het te laten ontwikkelen, en vertoonde de filmbeelden op 8 september in theater Flora in Amsterdam. Daarna gingen zij het land door en overal riepen ze groot enthousiasme op. De film was nieuw, en dan ook meteen filmbeelden van de nieuwe vorstin!

Het koningschap van Wilhelmina had niet beter kunnen beginnen. Haar populariteit werd door haar befaamde actie uit de Boerenoorlog – het sturen van een fregat om de Zuid-Afrikaanse president Paul Kruger op te halen – nog versterkt. Toen al werd van haar gezegd dat zij 'de enige man' was in Europa, omdat zij een daad stelde voor de bedreigde Boeren. Haar verloving en huwelijk met prins Hendrik bevestigden de nieuwe liefde voor Oranje. Maar daarna stak de tegenwind op. Al direct na haar huwelijk in 1901 verwaarloosde

Wilhelmina haar representatieve taken, iets waar haar huwelijksproblemen aan bijgedragen zullen hebben en de miskramen die zij kreeg alvorens in 1909 het leven te schenken aan Juliana. Pas toen toonde zij zich, even, van haar menselijke kant, door zichzelf als trotse moeder met haar baby te fotograferen en die foto's te laten verspreiden.

Daarna trok zij zich terug op paleis Het Loo en de staatszaken. Zij weigerde om een actief sociaal leven te leiden en haar privéleven in te zetten om zich te verzekeren van de volksgunst. Op verzoeken van de regering om vaker in het openbaar te verschijnen ging zij niet in. Alleen in noodgevallen richtte zij zich tot het volk of ging zij op werkbezoek. Met kerstmis 1914 zond zij een telegram om militairen en bevolking een hart onder de riem te steken. Als even trotse als verlegen vrouw ervoer ze groot ongemak bij contacten met het gewone volk..Slechts de aanhoudende nationalistische roes en de noodzaak van een nationaal symbool in het politiek steeds sterker verdeelde land hielden de steun voor Oranje in de Eerste Wereldoorlog overeind.

Pas door Troelstra's revolutiepoging van 1918 en de ogenschijnlijk spontane maar in feite geregisseerde steunbetuiging aan Wilhelmina op het Malieveld in Den Haag, drong het besef door dat ook zij het pr-patroon van Emma diende te volgen. Direct na november 1918 werd een tournee door de provincies op touw gezet, die tot in de jaren twintig duurde. Dat daarbij weer een jonge kroonprinses aan den volke getoond kon worden, was een gelukkige bijkomstigheid. Veel hielp het niet. In de brieven die zij aan haar moeder schreef, was een weerkerend thema: hoe reageerde het publiek? Haar biograaf Cees Fasseur citeert uit een van deze brieven (1922): 'Net den ouden tijd, inhuldigingsstemming'. Over meer bezoeken schreef ze lovend, maar Fasseur twijfelt aan haar waarneming: 'Of zag het koninklijk oog alleen wat het wilde zien?' Andere bronnen spreken van lauwe reacties bij het volk. De feesten ter ere van haar 25-jarige jubileum waren een 'sobere herhaling van de intocht in 1898'. Door het karakter van Wilhelmina, haar weinig ongedwongen optreden en 'ouderwetse' opvatting van het koningschap was zij weinig populair. Tot haar abdicatie in 1948 bleef zij het een onverdraaglijke gedachte vinden dat haar koningschap in laatste instantie afhankelijk was van de instemming der onderdanen over wie zij regeerde. Zo groeide in de jaren twintig Oranje weer uit tot symbool van anti-socialisme. De burgerij, inclusief de inmiddels aan de macht gekomen confessionele emancipatiepartijen, haalde de slogan van voor 1900 uit de kast: 'Weg met de socialen, leve de Willemien!'

Zo berustte de aanhankelijkheid aan Oranje vooral op de liefde voor Emma. Haar populariteit werd zeer zichtbaar toen in augustus 1928 uitbundig werd gevierd dat zij zeventig werd. Toen zij nog geen half jaar later vijftig jaar koningin was, barstte er nog groter feestgedruis los. Nog in 1929 zette zij zich in voor een fonds dat de gevolgen van de economische crisis moest verzachten. Via het Polygoon-journaal sprak zij het volk toe. Na Emma's dood in maart 1934 liepen in een week tijd meer dan 100.000 Nederlanders langs haar geopende grafkelder in de Nieuwe Kerk in Delft. *De Telegraaf* schreef: 'Een volk trok langs de baar, een volk in rouw, een volk, dat iets verloren heeft, waarvan het hield – een volk, dat 'ons aller moeder' verloor, en voor het laatst die moeder een stille hulde bracht.'

Hadden de werkbezoeken in het land de afstand tot het volk eerder vergroot dan verkleind, Wilhelmina was niet van zins op andere manieren, zoals via de media, de kloof te verkleinen. Van contact met journalisten wilde zij niets weten. Tot 1940 had zij zegge en schrijve één interview toegestaan, in 1920, niet aan een Nederlands blad, maar aan het Franse tijdschrift *Revue de France*. Emma had in haar leven eveneens één interview toegestaan, aan de *NRC*, in 1924. Overigens waren ook politici in het interbellum er wars van hun beleid rechtstreeks aan journalisten toe te lichten. Bekend is de verontwaardigde uitroep van premier Colijn toen een of andere journalist het had gewaagd hem aan te schieten en hem wat te vragen!

Pas nieuwe audiovisuele media slaagden erin om de troon dichterbij het volk te brengen: film, radio, geïllustreerde pers. Het nieuwe bleek gemakkelijker onder controle te houden dan de traditionele pers. Tijdens een bezoek in 1927 aan Philips, dat een radioverbinding onderhield met de koloniën in de Oost en de West, ging Wilhelmina in op het voorstel om haar onderdanen overzee toe te spreken. Blijkbaar beviel het medium zo goed (Wilhelmina had een geschikte radiostem), dat zij in 1931 inging op het voorstel een kerstrede via de radio uit te spreken – een jaar eerder dan haar Britse ambtgenoot George V. Het werd een doorslaand succes. Wie geen radio bezat, kon in de Grote Kerk in Den Haag terecht. In Indië verzamelde men zich in bioscoopzalen. Ze zei onder andere: ‘Ik zie in ons contact door de aether het beeld van een hogere band, door God zelf gelegd, die de gehele menscheid omvat.’ Vijftien jaar voordat zij via Radio Oranje de oorlogskoningin van Nederland zou worden, was radio dus al het medium van Wilhelmina. Zij beschouwde radio zelfs als een ‘goddelijk medium’: rechtstreeks contact met haar volk via onzichtbare golven door de lucht. Het mystieke karakter van dit medium paste bij haar mystiek-goddelijke opvatting van het koningschap en, veel prozaïscher, bij haar verlegenheid. In 1933 werd radio toegelaten bij de opening van de Staten-Generaal.

Zo nam de afstand tussen Wilhelmina en het volk weer af. De nieuwe toenadering viel in een periode van nationaal réveil, veroorzaakt door Hitlers machtsovername in Duitsland. Alles wat het vaderlandse zelfbewustzijn kon versterken, was in deze jaren welkom. ‘Wij willen onszelf zijn en blijven,’ zei Wilhelmina over de alarmerende gebeurtenissen in nazi-Duitsland. Het maakte een einde aan het stigma van partijdigheid dat haar achtervolgde. De SDAP viel het door de buitenlandse ontwikkelingen, en door deze uitspraak, gemakkelijker haar pacifisme vaarwel te zeggen en zich met de monarchie te verzoenen.

Film en geïllustreerde bladen kregen in deze jaren meer kans om beelden te schieten van officiële plechtigheden en werkbezoeken. Uiteraard alleen op de strengste voorwaarden. Het waren de jaren waarin de overheid niet aarzelde om preventieve censuur toe te passen op de pers en radio-uitzendingen. In 1935 trof het hof een regeling om publicaties van ‘minder goed geslaagde’ foto’s of filmopnamen van koningin en prinses te voorkomen. Het hof zocht een ‘bekwaam vakman’ die met uitsluiting van andere fotografen zijn werk zou doen. Zo zouden de Oranjes behoed blijven voor ‘onverkwikkelijk optreden van de zijde van al te ijverige persfotografen’. Met de toename van de drukkwaliteit van foto’s in krant en tijdschrift, kwamen die er evenwel meer en meer. Tot groot verdriet van Wilhelmina, die, aldus Fasseur, ‘buiten zichzelf kon raken wanneer zij naar haar mening onvoldoende door fotografen en journalisten met rust werd gelaten’. Ze dacht er zelfs over om een schutting te laten bouwen om heel paleis ’t Loo. In 1938 werkte het ministerie van Justitie een voorstel uit waarin elke procureur-generaal in zijn ressort een lijst zou aanleggen van ‘betrouwbare persfotografen’. Zij zouden een perskaart krijgen, maar ook met deze kaart mochten zij pas fotograferen nadat politie en gemeente toestemming hadden gegeven. Behalve de privacy van Wilhelmina en Juliana diende, blijkens een stuk in het archief van het Koninklijk Huis, de strakke regie van de representatie van het koningshuis een hoger doel: ‘In dezen tijd, nu meer dan ooit het Koningschap een samenbindend element van onschatbare betekenis vormt in ons nationaal bestel, valt ook al wat kan bijdragen om het Volk een zoo zuiver mogelijk beeld van de leden van het Koninklijk Huis te geven als een nationaal belang van de eerste orde te beschouwen.’

Kon Wilhelmina al tevreden zijn over de herleving van de Oranjeliefde en de gediensstigheid van de regering om de beeldvorming via strakke regelgeving en sancties te beheersen, de Oranjevreugde leek in 1936 volkomen met de verloving van Juliana met prins Bernhard. Als gelukkige moeder aarzelde Wilhelmina niet om het nieuws zelf via de radio aan haar volk mee te delen. Dit keer vond zij woorden die rechtstreeks tot het hart van de mensen spraken door te beklemtonen dat de verloving niet op politieke overwegingen berustte maar

‘uitsluitend op beiderzijdsche genegenheid’. Juliana nam aansluitend het woord en zei in die directe, ongekunstelde en ook wat excentrieke stijl die later bijna al haar redes en publieke uitlatingen zou kenmerken, dat zij en Bernhard het tijdens hun ontmoetingen ‘eens’ waren geworden, ‘en wel zeer eens’.

De pers reageerde enthousiast op deze, in de woorden van Van Osta, ‘nieuwe huisstijl van Oranje’. Het *Algemeen Handelsblad* verwelkomde de vertrouwelijkheid waarmee de koninklijke familie de blijde boodschap ‘zonder pathos, zonder opsmuk van woorden’ had kenbaar gemaakt, ‘zoals men een stukje familie-geluk vertelt aan vertrouwde vrienden (...) Zo ooit, dan was hier een oogenblik waarop de saamhorigheid tusschen het Koninklijk gezin en het vrije volk (...) voor ieder voelbaar, bijna tastbaar werd.’ Het blad concludeerde: ‘Gelukkig een volk, dat zulke momenten de zijne mag noemen, gelukkig een volk, dat zijn vorsten zóó dicht bij zich weet en voelt.’ In deze periode van toenemende oorlogsdreiging werd de nationale behoefte aan warmte en zekerheid na de verloving elk jaar bevredigd met een nieuw heuglijk feit. In 1937 het huwelijk, in 1938 de geboorte van Beatrix, in 1939 die van Irene, en in 1938 was er het veertigjarige regeringsjubileum van Wilhelmina, een groots nationaal evenement. Dit waren de eerste jaren van het tijdperk van de ‘populaire monarchie’ waarin ook werkelijk gesproken kon worden van een *nationale* monarchie.

De verloving van Juliana met Bernhard hield een modernisering van de relatie van de Oranjes met de media in. Was Juliana al veel opener dan haar moeder – zij wilde in 1937 haar zwangerschap zelf via de radio bekend maken –, Bernhard wist nog beter hoe de media te bespelen. Hun huwelijksreis in 1937 werd een mediaspektakel. Juliana leerde, volgens J.G. Kikkert, in alle talen, ook het Pools en Hongaars, ‘geen foto’s!’ roepen, maar Bernhard had er vanaf het begin minder bezwaar tegen. Er bestaan sterke vermoedens dat hij, die in zijn woonplaats Parijs al relaties met journalisten onderhield, bij het eerste rendez-vous met Juliana in Zwitserland via-via de pers inlichtte om de gang van zaken te bespoedigen en onomkeerbaar te maken. Zelf mediageniek, was hij navenant dol op de media. In 1939 filmde hij de eerste stappen van Beatrix en gaf de film, getiteld ‘Ons prinsesje loopt’, aan de Cineacs. De film werd een kassucces. De kerstviering van de koninklijke familie in 1939 werd deels via de radio uitgezonden.

Eind jaren dertig leek Oranjes ‘zoektocht naar het volk’ voltooid. Het in deze jaren van openheid en gezinsgeluk gevestigde beeld van Oranje als symbool van ‘het gezin van de natie’ zou sterk genoeg zijn om de oorlogsjaren te overleven. En meer dan dat. Volgens Loe de Jong werd het vorstenhuis door de oorlog ‘genationaliseerd’. Oranje bond allen tezamen in de strijd tegen de bezetter. Voor Wilhelmina werd de bezetting, aldus Oranje-historicus Coen Tamse, ‘het hoogtepunt waarop zij haar gehele leven gewacht scheen te hebben’. Terwijl zij in eigen ogen regeerde bij de gratie Gods en niet bij de gratie van het volk, werd zij ‘de moeder van de natie’. Haar militante houding tegenover de nazi’s, ‘krijgshaftig in een vormeloze jas’, maakte haar tot boegbeeld van het verzet. Dit beeld van soldaat en moeder gaf na de bevrijding aan Wilhelmina ‘bijna mythische proporties’. Desondanks slaagde zij er na 1945 niet in haar droom van een nieuw ‘nationaal’ politiek bestel, door strakke hand geregeerd, in Herrijzend Nederland te realiseren. Uit teleurstelling hierover en over het onafwendbare verlies van Indië, besloot ze af te treden. Op 4 september 1948 tekende ze in het paleis op de Dam de akte van abdicatie. Het is tekenend voor haar opvattingen dat de pers hierbij niet was uitgenodigd.

Was het Oranjehuis rond 1900 de vlag waarmee de burgerij zichzelf tooide, tevens sacrale belichaming van de eenheid van de natie, gedurende Wilhelmina’s koningschap werd het ook een symbool van polarisatie, dat pas vlak voor en tijdens de oorlog verdween. Maar onder Juliana daalde het koningschap verder af tot het volk. Haar ‘democratisering’ van de monarchie versterkte de Oranjeliefde en maakte van Juliana een populaire vorstin die een

nieuwe symbolische betekenis van de monarchie bewerkstelligde. Deze afdaling van Oranje, van sacraal symbool van de natie via nationaal politiek symbool in oorlogstijd tot ‘verzorgingsstaatshoofd’, zoals J.L. Heldring Juliana heeft genoemd, viel samen met de maatschappelijke opmars van de media. Vanaf haar verloving presenteerde Juliana zich als een mens van vlees en bloed, als verliefde verloofde, later als trotse moeder. Onder haar bewind bereikte de verspreiding van foto- en gedenkboeken voor verloving, huwelijk en geboorte nieuwe hoogten. De verloving met Bernhard leverde een driedelig gedenkboek op. Na de terugkeer van Juliana en haar kinderen op 4 augustus 1945 uit Canada werd Oranjeminnend Nederland verweerd met boeken als ‘De Prinsenkinderen op school’, ‘Vier Koningskinderen’ en, na 1948, met ‘Onze jonge koningin thuis’. Zoals onderzoek van Irène van Diependaal naar het beeld van Juliana in de geïllustreerde pers aantoonde, stonden in al deze fotoboeken en fotoreportages in bladen als *Margriet*, *Libelle* en *Wereldkroniek*, spontane, ongedwongen foto’s centraal. ‘Lieflijke tafereeltjes creëerden een familieleven zoals dat menig Nederlandse moeder voor ogen stond.’

Toen Juliana de troon besteeg, ging in Eindhoven de eerste televisie-uitzending de lucht in. De strak geregisseerde representatie van Juliana’s inhuldiging op 6 september 1948 was meer geënt op die van Wilhelmina in 1898, dan op de nieuwe tijd van democratie en massamedia. De foto’s die van de eedaflegging werden verspreid, hadden veel weg van rembrandteske schilderijen. Het staatsieportret van Juliana en Bernhard, met naast hen Wilhelmina en prinses Armgard, was eerder een negentiende-eeuws historieschilderij dan een foto uit 1948. De – onscherpe – foto van de eedaflegging was geretoucheerd, Juliana’s opgestoken vingers vervangen door die van een anonieme vrouwenhand, het gezicht van Bernhard van een andere foto geleend, hijzelf uitgedost met een nieuwe pluim en bijgewerkt steekwapen. Een negentiende-eeuws beeld om de magie van de monarchie te onderstrepen, tegenwicht voor de ‘gewone’ moeder met ‘gewoon’ gezin uit de massamedia?

Juliana voelde zich eerst moeder, dan pas koningin. In haar rede in de Nieuwe Kerk na de inhuldiging zei ze onomwonden geworsteld te hebben met de vraag of zij de taak wel moest aanvaarden. Deze bekentenis en de bescheidenheid die sprak uit haar befaamde woorden ‘Wie ben ik dat ik dit mag doen?’ vergrootten de identificatie van velen met de nieuwe koningin. Van meet af aan had Juliana het imago van ‘een moeder, die tevens koningin is’. De presentatie door Juliana en Bernhard van hun gezin via de geïllustreerde pers versterkte dit beeld, tot vreugde van de familiebladen. Het paste in het ideaalbeeld van ‘het gezin als hoeksteen van de samenleving’. *Libelle*, na de inhuldiging: ‘In dit opzicht heeft het Nederlandse volk een prachtig voorbeeld aan het koninklijk gezin, waarin de sfeer heerst van onderlinge toewijding en wederzijds begrip, die zegenrijk werkt op de opvoeding van de kinderen.’ *Margriet* schreef rond 1950 dat er op Soestdijk ‘een gelukkig gezin’ woont. ‘Dit gezin, dat in velerlei opzichten te vergelijken is met het gemiddelde Nederlandse gezin, mag wel als het symbool van onze nationale eenheid, van onze nationale trots beschouwd worden.’ Door de behoefte aan zo’n symbool bij deze bladen en in het algemeen de gezagsgetrouwheid van de pers, liet het beeld van ‘een gelukkig gezin’ zich eenvoudig verspreiden.

Hoewel Juliana mededeelzamer over haar privéleven was dan haar moeder, had zij net zo’n hekel aan de pers, die haar lastig viel in de jacht op een foto of verhaal. In 1949 verzocht zij de Nederlandse kranten om redenen van privacy geen aandacht te besteden aan de vakanties van haar gezin. Een journaliste, van *de Volkskrant*, had zelfs een kamer in hun hotel genomen en haar ‘elke hap uit de mond’ gekeken. Als ze ergens winkelde, ging de journaliste direct vragen wat ze gekocht had. De bereidheid zich open en modern te gedragen tegenover de media en de wens haar rol als moeder via de media te tonen, ging slecht samen met de vrijheid van de pers, die zich niet hield aan grenzen van fatsoen. Het was dus een ietwat naïeve hartenkreet die zij in 1952 slaakte in een rede tot journalisten in Washington: ‘Ik geloof dat u meer van ons weet, dan wij van onszelf. Al dit voetlicht – nu moet ik weer iets

bekennen – doet ons de laatste illusies over onszelf verliezen en mijn eigen ‘human interest story’ komt mij plotseling uitermate oninteressant voor.’ Of probeerde zij de media de lust te benemen zich nog langer te verdiepen in een privéleven geteisterd door een heuse familieoorlog?

Achter de muren van Soestdijk had zich immers een drama ontrold dat niet alleen leidde tot politieke spanningen in Den Haag, maar ook tot harde strijd tussen Juliana en Bernhard waarvan de oudste kinderen tamelijk van slag raakten. In 1948 had Juliana de gebedsgenezers Greet Hofmans naar het hof gehaald om Marijke’s gezichtsvermogen te verbeteren. En passant trok Hofmans de koningin in de richting van een religieus pacifisme. In het conflict dat hieruit groeide, aarzelde Bernhard niet de pers in te schakelen om een einde te maken aan Hofmans verblijf op Soestdijk. Hij speelde informatie door naar buitenlandse bladen als *Der Spiegel*. Om haar zaak te bepleiten zette Juliana vervolgens haar eigen contacten in met de pers, met name met *De Telegraaf* en via een omweg nota bene *De Waarheid*. De gezagsgetrouwheid van Nederlands hoofdredacteuren was in deze jaren nog zo groot, dat zij op verzoek van Juliana en premier Drees al het nieuws over de Greet Hofmans-affaire uit de krant hielden. En alsof de tijden van Willem III waren teruggekeerd, kreeg de Hagenaar J. Fabius, die in 1954 in zijn eenmansblad wel over de affaire schreef, tien dagen cel wegens majesteitsschennis.

Als gevolg van de vermenselijking van de monarchie onder Juliana werd de koninklijke familie bezit van vrijwel het hele volk. Dit had, zo merkte J.L. Heldring in 1980 op, het paradoxale effect dat het voor kabinetten moeilijker werd om een conflict met de koninklijke familie te riskeren. Bij een conflict tussen de ‘menselijke’ koningin en een ‘legalistisch’ kabinet zou de publieke opinie achter de eerste gaan staan. Dit bleek in de Hofmans-affaire inderdaad het dilemma voor het kabinet-Drees en ook weer, voor het kabinet-Cals, in de politieke strijd rond de verloving van Beatrix in 1965. Daarna veranderde de kracht van de ‘menselijke monarchie’ toch veeleer in een zwakte. ‘Desacralisering’ en democratisering, en de almaar groeiende populariteit die deze tot gevolg hadden, maakten Oranje weliswaar sterker tegenover politiek Den Haag, maar ook kwetsbaar tegenover het volk zelf, althans het kritische deel ervan. Dit werd vanaf 1964 snel duidelijk.

Prinses Irene nam zich de menselijkheid van haar moeder tot leidraad en meende dat zij als verloofde kon kiezen wie zij wilde. Maar er brak een politieke strijd uit over haar katholieke prins, troonpretendent van de Spaanse troon, en haar overgang naar het katholicisme. Die strijd speelde zich weliswaar binnen de gevestigde orde af, maar legitimeerde de strijd die in 1966 *binnen* de bevolking uitbrak over de verloving van Beatrix met de Duitser Claus. In de rebellie tegen ‘de autoriteiten’ werd Oranje het symbool van ‘het establishment’. De zwakte van ‘de menselijke monarchie’ trad op de voorgrond: het respect en ontzag die Wilhelmina had afgedwongen ontbraken nu. Juliana werd zonder aarzeling door progressieve media – politieke tekenaars, fotografen, tv-makers – figuurlijk ‘van de troon gestoten’. Ook voor de Oranjeminnende media, *De Telegraaf*, omroepen als Avro en Tros, was Juliana een koningin om wegens haar ‘gewoonheid’ lief te hebben, niet om te respecteren. In de tv-show van Jos Brink ter gelegenheid van de viering van Juliana’s 25-jarige regeringsjubileum in 1973, veroorloofde hij zich grapjes tegenover de koningin die niemand, ook niet de meest kritische journalisten en tv-makers, zou hebben durven maken tegen Wilhelmina of, later, Beatrix. Ook ministers waren niet meer bevreesd voor het staatshoofd, zoals in de latere periode van Wilhelmina’s koningsschap wel het geval was geweest.

In de Lockheed-affaire in 1976 bleek de dubbelzinnigheid van de menselijke monarchie ten volle. En de kracht van de pers. Die ondervond prins Bernhard zelf. In 1971 zei hij tegen *NRC Handelsblad*: ‘Ik heb in mijn leven geleerd dat wie het ook is, staatshoofd, toneelspeler of een andere beroemdheid, als hij ruzie maakt met de pers, verliest hij altijd.’

Bernhard wist dus waarover hij sprak. Al 35 jaar lang was hij van alle leden van het koninklijk huis het meest bedreven in de omgang met de media. Vijf jaar later werd hij door verslaggever Friso Endt van dezelfde krant in Davos gevraagd of het waar was dat hij steekpenningen had aangenomen van vliegtuigfabrikant Lockheed. Bernhard weigerde iets te zeggen, Endt hield vol: 'U hoeft maar vier woorden te zeggen: het is niet waar.' Bernhard: 'Dat kan ik niet zeggen, dat ga ik niet zeggen. Ik sta boven dit soort zaken.'

Het was wel waar – een waarheid van 1,1 miljoen dollar met een politieke crisis tot gevolg. Maar Bernhard, die het parlement tegen zich in het harnas had gejaagd door te opperen de macht ervan te beknotten, bleef tijdens en na de Lockheedaffaire het adagium trouw: als je geschoren wordt, moet je stil zitten. Hij aanvaardde zwijgend het rapport van de commissie van wijze mannen, deed stil zijn uniform uit en pakte de draad op van een soepele, laconieke omgang met de media en gerichte public relations. Een kwart eeuw later is hij nog altijd een van de populairste Oranjes.

De politieke crisis toonde ook Juliana kracht en zwakte van de menselijke monarchie. Premier Den Uyl durfde de volksgunst niet te trotseren. Het onderzoeksrapport-Donner verschaftte hem wel de argumenten om de staf te breken over het gedrag van Bernhard en hem zijn militaire strepen te ontnemen, maar Den Uyl zag wijselijk af van een strafrechtelijk onderzoek. Juliana dreigde met opstappen als dit wel gebeurde. In telefoongesprekken die minister van Defensie Henk Vredeling met Juliana voerde, toonde hij haar, zoals hij later trots in interviews vertelde, geen enkele eerbied. Hij behandelde haar of hij een dienstbode uitkafferde die zijn whisky had omgestoten.

In deze jaren van politieke polarisatie en wegvallend ontzag voor het koningshuis, braken ook in het medialandschap andere tijden aan met nieuwe bladen over 'royalty', zoals *Ons Koningshuis* (1970) en *Vorsten Vandaag* (1973). Beide bladen leden een kammervol bestaan. Beatrix had zich na haar huwelijk goeddeels uit de publiciteit teruggetrokken op Drakenstein en wijdde zich aan haar jonge gezin. Prins Claus nam de rol van huisfotograaf op zich, maar een maandblad viel daar niet mee te vullen. *Ons Koningshuis* staakte zijn bestaan in 1990, bij gebrek aan leuke, spontane foto's waar Juliana en Bernhard eind jaren dertig en rond 1950 nog in grossierden. In de jaren zestig en zeventig kozen de prinsessen bovendien voor de beter gelezen *Libelle* en *Margriet* als zij een 'kijkje achter de schermen' van hun gezinsleven wilden geven.

Belangrijker was de komst van de roddelbladen, *Story* in 1974, *Weekend* in 1975 en *Privé* in 1980. Hun verschijning had zowel gevolgen voor de damesbladen als de serieuze dagbladpers. Vanaf de jaren tachtig verdwenen de Oranjes vrijwel helemaal uit *Margriet* en *Libelle*, waarmee zij hun privéleven overlieten aan de roddelbladen. Voorzover de serieuze pers daar al aandacht voor had, hield die nu ook op. Tot diep in de jaren negentig wensten serieuze kranten zich niet te 'verlagen' tot het particuliere bestaan van de Oranjes. Anders dan de vrouwen- en vorstenbladen gingen de roddelbladen, die in hun begintijd nog wel medewerking kregen van de koninklijke familie, in op geruchten. Al na enige jaren ook op geruchten die leden van de familie in een kwaad daglicht stelden. Maar waar Bernhard na 1976 de pers weer soepel benutte en *De Telegraaf* af en toe een primeurtje toewierp over zijn vliegerij of zijn avonturen in Afrika, wenste prins Claus alleen te spreken met de serieuze pers en zag hij er geen been in de strijd aan te gaan met de roddelbladen. Toen *Privé* in 1985 meldde dat Willem-Alexander een 'liefdesweekeind' had doorgebracht in het Hilton, stapte hij met succes naar de rechter.

In een tv-gesprek dat Maartje van Weegen in 1987 had met Juliana en Bernhard bij hun vijftigste huwelijksdag, kwam ook de pers ter sprake. De prins-gemaal beperkte zich tot de klacht 'je kunt niets terugzeggen', Juliana daarentegen sloeg met haar vuist op tafel uit verontwaardiging over wat het journaal allemaal durfde te schrijven. De balans van het koningschap van Juliana, die zich met haar persoonlijke formuleringen en waarachtige

menselijkheid zo onderscheidde van haar moeder, is derhalve dubbelzinnig. Grote vertedering en populariteit, maar ook bron van spot. Hier wreekte zich dat Juliana, in tegenstelling tot de mondaine society-ganger Bernhard, minder steun had aan een netwerk van sociale contacten. Zij bewoog zich al wel meer onder de mensen dan Wilhelmina, was ook niet afkerig van de omgang met bekendheden uit de amusementswereld, maar een 'netwerker' zoals haar oudste dochter zou worden, was zij niet.

Waarschijnlijk besloot Beatrix al vroeg om het heel anders te doen dan haar moeder en de ceremoniële, plechtstatige en professionele kant van het ambt in ere te herstellen én een afstandelijke houding tegenover de media aan te nemen. Vanuit het oogpunt van de relatie met de media is Beatrix ook de interessantste Oranjevorstin, de eerste die opgroeide in een mediamaatshappij en beseftte dat de ijzeren kooi waarin haar grootmoeder zich opgesloten voelde tot een glazen kooi was geworden, omringd door telenzen en de lichten van camera's. Zij is de eerste vorstin die ten volle ondervindt wat het betekent bij de gratie te regeren van een volksgunst die onder groeiende invloed staat van de behoefte van de pers, de roddelpers voorop, aan telkens nieuwe weetjes over het privéleven van de koninklijke familie. Maar het volk mag de afgelopen decennia dan de media hebben veroverd, de media zijn er niet in geslaagd de monarchie in bezit te nemen.

Was Wilhelmina in politiek opzicht krijgshaftig, de strateeg Beatrix is het tegenover de media. Nadat zij op 2 augustus 1945 als zevenjarige met haar moeder en zusjes landde op vliegveld Teuge bij Apeldoorn, zette zij in de opschrijfboekjes van een paar meisjes haar handtekening. Maar de microfoon van radioverslaggever Frits Thors duwde zij resoluut van zich af: 'Ik houd niet van die dingen.' 'Prinses glimlach' met een ijzeren plichtsbesef, dat imago is haar leven lang niet veranderd. Beatrix is niet omver te duwen, als kind niet, als student niet – zij liet zich in Leiden hoogheid noemen –, als vorstin niet. Dat Beatrix de media dienstbaar aan zichzelf wilde maken, zich er niet aan wilde uitleveren ter verhoging van haar populariteit, daarover heeft zij nooit enig misverstand laten bestaan. In 1979 zei ze in een gesprek met hoofdredacteurs: 'Het koningschap is niet iets wat als sinaasappelen verkocht moet worden. Populair zijn is iets totaal anders dan geliefd zijn.' Aan het woord populariteit had ze zelfs 'een beetje een hekel', zoals ze voor haar inhuldiging in 1980 in een tv-interview in iets diplomatiekere bewoordingen zei. 'Het heeft iets vluchtigs, iets oppervlakkigs, iets zeer tijdelijks. Ik geloof dat je in het werk waar wij voor staan die tijdelijkheid en die oppervlakkigheid niet moet zoeken. Als het ons lukt om in de loop der jaren genegenheid te winnen en vertrouwen, dan zijn dat eigenlijk de fundamenten waarop ook een monarchie rust.' Het woord media kwam in deze scherpe analyse niet voor, laat staan het woord televisie.

Juliana ging vrij laconiek met televisie, leek zich ook niet heel anders te gedragen temidden van camera's, ook al kon aan haar neiging zo gewoon mogelijk te doen enige dwangmatigheid niet ontzegd worden. Haar afkeer van de pers vloeide voort uit de onbeschaamdheid waarmee sommige media haar openheid beantwoordden. Beatrix, behept met een zekere faalangst, wil volledige controle over elk publiek optreden. Het verschijnen voor lens of camera is daarom altijd een opgave, zo niet bedreiging, geen 'natuurlijke' gang van zaken. Voor Beatrix geldt: 'Vivat Regina! Vivat regie!' Zij zal het eens zijn met de opvatting van staatsrechtgeleerde S.W. Couwenberg, dat het niet de vraag is welke rol de monarchie in de media moet spelen, maar welke functie de media hebben voor de monarchie. 'Als wij de monarchie handhaven omdat we die belangrijk vinden vanwege zijn integrerende symboolfunctie, dan hebben de media de taak dit symbool zichtbaar te maken (...) Laat de Nederlandse koning de zichtbare vlag zijn en blijven die de democratische lading dekt. De media vormen daarbij de stok die de vlag ophoudt en zichtbaar maakt.'

De strategie van Beatrix om de volksgunst te behouden, volgt het klassieke patroon van Emma: op tournee door het land, zover bij festiviteiten als – uiteraard – na de verloving. Maar eenmaal op de troon beperkte zij openbare verschijningen in beginsel tot die waartoe noodzaak of traditie dwingen: troonredes, staatsbezoeken, koninginnedag, de kranslegging op 4 mei, bezoeken aan rampplekken. De juiste dosering van zichtbaarheid is in het mediatijdperk moeilijk te bepalen. Te vaak verschijnen, in het echt of op tv, leidt tot alledaagsheid, te weinig tot onverschilligheid. Beatrix is zich ten volle bewust dat het koninklijke sprookje bestaat bij de gratie van ‘het magische evenwicht tussen gewoon en ongewoon’. Als zij het nodig acht de band met de onderdanen te versterken, zien we haar en haar familie, anders niet.

Beatrix trad nog het meest onbevangen, zelfbewust en dynamisch tegenover de media op begin jaren zestig. In 1959 reisde ze naar Amerika en bezocht president Eisenhower in het Witte Huis. Dat een bezoek aan Amerika een goede oefening in media performance is, had Juliana in 1952 laten zien. Zo’n bezoek betekent immers persconferenties met journalisten die nu eens niet onder de indruk zijn – en meestal ook onwetend – van de politieke beperkingen die voor ‘royals’ gelden en ook niet aarzelen impertinente vragen te stellen. (Prins Claus werd ooit gevraagd hoe het was om met een koningin in bed te liggen.) Bij terugkeer uit Amerika gaf een zelfverzekerde Beatrix een persconferentie op Schiphol. In 1961 hield ze een zwaarwichtige maar enthousiasmerende toespraak in Toulouse tot jongeren over Europa. In 1963 werkte ze met andere leden van het huis mee aan een tv-uitzending uit paleis Soestdijk, over de bevrijding, 150 jaar eerder, van Napoleon.

Eenmaal op vrijersvoeten begon zich prikkelbaarheid door haar media-optredens te mengen. In het eerste echte persinterview dat zij in 1965 op haar droomkasteel Drakenstein gaf, aan het ANP, kon zij haar ergernis niet verbergen over geruchten over ‘romances’: ‘Wanneer iemand zo beleefd is om na een vergadering mij even naar m’n auto te brengen en die ongelukkige jongen dan wordt lastiggevallen met vragen of zijn ramen met teledenzen worden begluurd, maakt me dat wel eens woedend.’ Zijn verloving en huwelijk in elk mensenleven een turbulente periode, voor een kroonprinses of kroonprins, Beatrix toen, Willem-Alexander nu, geldt dit a fortiori. Daarbij had Beatrix de pech dat tijdens haar ‘hoogtepunten’ – verloving en huwelijk, inhuldiging – het humeur van de natie anti-monarchaal was en in de media een progressief, republikeins sentiment de boventoon voerde.

Beatrix’ media-offensief rond haar verloving in 1965 was even doortastend als ingenieus. Het verhaal dat zij op 1 mei opzettelijk werd ‘betrap’t toen zij om negen uur ’s ochtends met haar vriend Claus van Amsberg een wandeling maakte in de tuin van Drakenstein, is nooit ontzenuwd. J.G. Kikkert noemt de foto’s van persfotograaf John de Rooy ronduit ‘doorgestoken kaart’. Op de persconferentie die Beatrix en Claus op 28 juni gaven na de bekendmaking van de verloving, zei zij: ‘De foto’s waren voor ons een complete verrassing (..) Als u eens wist wat een narigheid, wat een verdriet we van die foto’s hebben gehad.’ Misschien gold dit voor Claus, maar het is moeilijk te geloven dat Beatrix niet geweten heeft dat al dagenlang een journalist en een fotograaf rond haar kasteeltje hingen. Dat zij, net als haar vader in 1936, met behulp van de pers de verloving wilde bespoedigen en onomkeerbaar maken, ‘de politiek’ voor het blok zettend, is een scenario dat zowel logisch is als bij haar karakter past. Beatrix, huppelend als een veulen bij de fotosessie op 28 juni in de tuin van Soestdijk, speelde hoog spel en won. De vraag blijft wel of zij de omvang voorzag van het politieke verzet dat zou ontstaan tegen haar voorgenomen huwelijk met een Duitse diplomaat en ex-Wehrmachtsoldaat

In elk geval toonde niet Beatrix zwakke knieën, maar kabinet, parlement en media. De kranten lieten zich overhalen om de foto’s, in buitenlandse bladen afgedrukt, niet te publiceren. De Nederlandse Vereniging van Fotojournalisten nam John de Rooy, die vanaf de

openbare weg had gefotografeerd en strafrechtelijks geen enkel verwijt trof, niet in bescherming maar oordeelde dat hij 'de normen van fatsoen' had overschreden. Op 7 mei ging *De Telegraaf* overstag en drukte enkele van de foto's af. Naam en identiteit van de geliefde waren inmiddels bekend en het voormalig verzet voerde de strijd aan tegen de voorgenomen verloving. Maar Beatrix ging de confrontatie met de tegenstanders zonder aarzeling aan. Op superieure wijze won zij die 28^e juni de eerste slag. 'Wij hebben geruime tijd ons best gedaan u te ontlopen. Nu kan ik alleen maar zeggen: vraagt u maar, wij zullen antwoorden!'. Beatrix sprak open over de gevoeligheden in het land, begreep ze en hoopte de bezwaren weg te kunnen nemen. Zelfs Joop van Tijn van *Vrij Nederland* viel als een blok voor het gelukzalige paar.

Het kabinet-Cals zou daarom na enig slikken wel de goedkeuringswet voor het huwelijk indienen. Om de gemoederen binnen coalitiepartij PvdA te sussen, schreef fractieleider G.M. Nederhorst verontruste partijgenoten een vertrouwelijk brief, die subiet uitlekte: 'Het koningschap begint in ons land een betwiste zaak te worden. Radio en televisie verstoren meedogenloos elke illusie en brengen het vorstenhuis op de begane grond met de daaraan verbonden vrije kritiek en openlijke discussie. Op zichzelf acht ik dat een gelukkige zaak, maar wel betekent het mijns inziens het einde van de constitutionele monarchie. Behalve de publieke opinie weten ook de troonpretendenten niet meer goed raad met de monarchie.' Met de laatste zin gaf Nederhorst er blijk van niet goed te weten waar de gevoelige plekken in de publieke opinie liggen, en nog minder dat Beatrix heel goed raad wist met de monarchie. De publieke opinie raakt eenvoudig vertederd bij het zien van verliefde mensen – voor rationele oordeelsvorming is dan geen plaats. Ook hebben de vermenselijking en 'mediatisering' van het koningschap de Oranjes minder afhankelijke gemaakt van de politieke gemeenschap, maar afhankelijker van 'de grillen van het publiek'.

Het verzet tegen de verloving, het eerste dat Beatrix in haar leven ondervond, schonk haar de overtuiging dat zij bij haar streven 'genegenheid te winnen en vertrouwen' meer rekening moest houden met de media dan haar lief was. Het offensief dat Beatrix in mei startte, zette zij daarom voort. Zekerheid over de goedkeuringswet had zij niet en ook de goede afloop van de huwelijksdag zelf stond niet vast. De media gunstig stemmen, was dus het devies. Eind '65 sprak zij in ski-oord Lech openlijk met journalisten, ook kwamen er informele bijeenkomsten op Drakenstein en, weer later, fraaie fotosessies met echtgenoot en kinderen. Intussen scherpte de regering de regie aan over nieuws over het koninklijk huis. Bij Koninklijk Besluit werd, ook eind '65, vastgelegd dat de voorlichting over het Oranjehuis bij de Rijksvoorlichtingsdienst zou komen te liggen en dat die dienst rechtstreeks onder de minister-president ging vallen. De RVD moest 'zonder de eisen van een goede berichtgeving uit het oog te verliezen, bedacht zijn op het zoveel mogelijk beschermen van de privé-sfeer van het Hoofd en de leden van het Koninklijk Huis'.

De frequentie waarin tv-kijkers leden van het Oranjehuis konden aanschouwen, nam tot in de jaren zeventig sterk toe. De nieuwe royaltybladen en de oude damesbladen kregen de gelegenheid vraaggesprekken te voeren en al dan niet door Claus gemaakte familiekiekjes af te drukken. Deze fase in de omgang met de media werd afgesloten met de 'familiaire' avondvullende tv-show in 1973 ter ere van het 25-jarige regeringsjubileum van Juliana. Daarna trok Beatrix zich grotendeels uit de openbaarheid terug om een ongestoord privéleven te genieten. De 'media-vrije' jaren tot haar inhuldiging moeten de meest onbezorgde van haar leven zijn geweest.

Had zij de rellen rond haar 'kroning' in 1980 kunnen voorkomen als zij eerder uit dat onbezorgde privéleven weer de volle openbaarheid was ingestapt? Waarschijnlijk niet. Het humeur van het progressieve deel der natie stond al jaren op chagrijnig. Er heerste ontgoocheling over werkloosheid, vooral onder jongeren, en over het kenterende politieke tij.

Er heerste immers een verkeerd kabinet. Niet Den Uyl II, maar het ‘onrechtmatige’ centrum-rechtse kabinet-Van Agt/Wiegel. De ervaringen van 1965 en 1966 – het rookbommetje dat de wereld overging – hadden moeten aanzetten tot een mediastrategie die herhaling kon voorkomen. Niets wijst erop dat dit aan de orde was. Wordt de kroonprinses overvallen door Juliana’s besluit om af te treden? Nog begin 1979 verklaarde Beatrix tegenover hoofdredacteuren dat zij geen idee had wanneer ze zou moeten aantreden. Maar dat najaar gaf ze een zeldzaam interview aan Margriet, wat er op kan duiden dat er een beslissing over Juliana’s abdicatie was gevallen. Op 31 januari 1980 kondigde Juliana aan op 30 april te zullen aftreden.

De perscommentaren lieten zien dat de oude ‘wet’ van de monarchie, in 1867 geformuleerd door de Britse geleerde Walter Bagehot, nog altijd van kracht was: te veel zichtbaarheid leidt tot alledaagsheid, te weinig tot vergetelheid en onbegrip. Kranten schreven dat ze maar bitter weinig wisten van de nieuwe koningin. De bevolking zag haar dan wel regelmatig bij een publiek optreden, maar wat zij over allerlei zaken dacht was niet bekend. Haar enige poging om de kennismaking met het volk te hernieuwen, was een tv-gesprek met de journalist Ad Langebent, de week voor de inhuldiging uitgezonden. Na de plechtigheid in de Nieuwe Kerk stond ze naast haar moeder op het balkon van het paleis op de Dam. Achter de oranjemenigte woedde de veldslag tussen politie en krakers die, onder de leus ‘Geen woning, geen kroning’, angstig ver oprukten naar het paleis. Tv-kijkers zagen haar van afschuw vertrokken gezicht. Voortaan zou zij alleen op koninginnedag nog een zekere ‘spontaneïteit’ voor lief nemen.

Beatrix werd hoofd van een verdeelde natie. Hekelde *De Telegraaf* de ‘anarchistische terreur’ die de belangrijkste dag in het leven van een vorst had verpest, *de Volkskrant* schreef juist dat het ‘plechtstatige gebeuren in de Nieuwe Kerk met al zijn verheven clichés absurd afstak tegen de woeste gevechten op steeds kortere afstand (...) De nieuwe vorstin sprak woorden van wazige progressiviteit. Zij had het over soberheid en eenvoud, maar de koningsmantel en de hele entourage van dit dure elitefeest spraken andere taal (...) Koningin Beatrix begint – haars ondanks – als een omstreden symbool.’

De verlovings van Beatrix met Claus raketten oude anti-monarchistische sentimenten op. Na het Huwelijk ebden deze weg om door de Lockheed-affaire weer enigszins principiële vormen aan te nemen. Ook na de rellen op 31 april 1980 heerste in linkse kring nog langere tijd een kritische houding. De kosten van de monarchie – en de precieze rijkdom van de Oranjes – werden een weerkerend mediathema. In april 1985 werd Willem-Alexander meerderjarig, wat hem recht gaf op een toelage van 900.000 gulden per jaar voor zijn hofhouding, waarvan 179.000 voor zichzelf. Maanden werd er over gepraat en Sonja Barend liet in haar tv-programma een nep-kroonprins opdraven die onder luide bijval verklaarde 800.000 gulden aan de sociale diensten te zullen overmaken. Kranten drukten soms de kerstboodschap van de koningin niet af omdat die politiek onbelangrijk zou zijn. In 1988, de kroonprins werd 21, zou hij volgens traditie in de hoofdstad worden ontvangen. Raadsleden van het Links Akkoord verzetten zich tegen deze ontvangst van een ‘lefgozertje dat zijn hele leven nog geen zak heeft gepresteerd’. Maar zulke geluiden werden geleidelijk aan gemonkel aan de zijlijn. Ook progressieve media of linkse politieke partijen lieten de monarchie meer en meer met rust.

De relatie met serieuze media, links of niet, is al met al uiterst beperkt gebleven. Dit vloeit voort uit de strikte scheiding die Beatrix aanbrengt tussen functioneel optreden en privéleven. In functie, zeker bij staatsbezoeken, verwacht zij van de media, de NOS als publieke omroep voorop, dat ze dienstbaar zijn aan de monarchie. Voor het overige is afstandelijkheid troef. De pers, radio en krant, is nooit welkom geweest op Huis ten Bosch, een enkele fotograaf om wat huiselijke foto’s te maken daargelaten. Tv-kijkers kregen de afgelopen twintig jaar slechts een enkele keer de gelegenheid Beatrix privé waar te nemen –

via een gesprek met een NOS-redacteur, of in een documentaire pratend met de bevriende schrijfster Hella Haasse. De koningin richtte tot 2000 alleen het woord tot haar landslieden in kersttoespraken via de radio (door Juliana in 1948 begonnen). Ook voor Beatrix was radio een ‘goddelijk’ medium: intiem maar afstandelijk, serieus, beheersbaar. Het is veel moeilijker om de regie over televisiebeelden te hebben, zeker als ze live zijn. Walter Bagehot wist al: ‘Bij magie moet je geen daglicht toelaten.’ Althans niet te veel, en zeker geen cameralampen. Televisie was *too close for comfort*.

Slechts de royalistische roddelpers is een luis in de pels. Omdat de RVD geen mededelingen doet over wie de leden van het koninklijk huis ontmoeten, legt de roddelpers zich toe op het ontrafelen van het sociale netwerk van de Oranjes. Dankzij die roddelpers is de monarchie ook een beetje een showbizz-monarchie geworden. Met de hartelijke medewerking van leden van het koningshuis – uit ijdelheid of gebrek aan nuttiger bezigheden. Prins Bernhard heeft zich altijd vol overgave in het society-leven gestort, Pieter van Vollenhoven hing de artiest uit, prinses Christina beoefent sinds kort publiekelijk haar zangkunst, Irene praat hoorbaar met bomen. Maar ook de houding van Beatrix is in dit opzicht tamelijk dubbelzinnig. De ‘genegenheid en het vertrouwen’ die zij nastreefde, zocht zij te realiseren met hard werken en een zwaar programma van publieke optredens en persoonlijke ontmoetingen. Door haar wens zo goed mogelijk op de hoogte te zijn van wat er leeft in de maatschappij, die medio jaren zestig al leidde tot befaamde incognito-bezoeken als kroonprinses, zoals aan de Wallen in Amsterdam, kan er nauwelijks nog een ziekenhuis of clubhuis in Nederland zijn dat haar niet op bezoek had. De goodwill die ze daarmee kweekte, weegt ruimschoots op tegen de vergankelijke populariteit van een optreden in een lollig tv-programma.

Toch ging ook Beatrix te biecht bij de wereld van wetenschap, kunst en (populaire) cultuur. Al met al is sinds de jaren tachtig via de roddelbladen steeds meer bekend geworden over het privéleven van koningin en andere leden van het koninklijk huis, met als eindeloos herhaald thema lief en leed, verdriet en geluk, ziekte en gezondheid. Zo transformeerden de monarchie van ‘gezins-monarchie’, met Juliana als symbool, tot ‘extended family’-monarchie, met Beatrix tot middelpunt. Zoals de socioloog Lodewijk Brunt heeft opgemerkt, hebben de roddelbladen vanaf begin jaren tachtig het koningshuis voorgesteld als onmisbaar onderdeel van een omvangrijke familie, waarvan het lidmaatschap voor een ieder openstaat. Bladen als *Privé*, *Story* en *Weekend* wekken de indruk dat de koninklijke familie in een uitgestrekt en hecht sociaal netwerk verbonden is met culturele wereld en showbizz. Artiesten op hun beurt laten nooit na te vermelden dat ze leden van het koninklijk huis wel eens ontmoeten, ja, eigenlijk altijd toegang tot hen hebben. ‘De Bekende Nederlanders klemmen zich in hun opwaartse mobiliteit aan de jaspanden van het koningshuis vast om zich des te sterker te kunnen onderscheiden van de rest,’ aldus Brunt in 1989. In zijn optiek was het proces van democratisering noodzakelijk om het koningshuis zo dicht bij het gewone volk te brengen dat het voor een nieuwe elite mogelijk werd ‘om deze instelling voor het eigen karretje te spannen’.

Bij de media is het echter altijd de vraag wie wie gebruikt. Zeker is dat het netwerken van Beatrix de ‘piramide’ onder haar troon aanzienlijk heeft versterkt en dat haar talrijke persoonlijke ontmoetingen met Nederlanders uit alle lagen van de bevolking de monarchie ten goede zijn gekomen toen de kritiek op haar afstandelijkheid en groeiende invloed de afgelopen jaren toenam. Dit geldt ook voor de recente humeurigheid en het verzet tegen de huwelijkskeuze van Willem-Alexander.

Een bij-effect van de komst van de roddelpers is geweest dat de serieuze pers, om maar niet van boulevardjournalistiek te worden beschuldigd, vanaf de jaren zeventig het bijna geheel opgaf het koninklijk huis te volgen – De Telegraaf uitgezonderd. Of dit verstandig is kan

worden betwijfeld. Als de pers toen en nu meer had geweten over de privé hobby's van de leden van het koninklijk huis, had ze zich niet hoeven laten verrassen door kwesties als Greet Hofmans, Lockheed en Maxima. Kennis vergaren hoeft niet meteen publiceren in te houden, zij kan ook tot een politiek opportuun moment worden bewaard. Zo'n keuze heeft de serieuze pers echter niet gemaakt. Dat ze in de jaren negentig de angstvalligheid wat liet varen om over de liefdes van de kroonprins te schrijven, had meer met commercialisering te maken dan met het vertolken van de rol van waakhond van de democratie. De timing van de Volkskrant-scoop in 1999 over de nieuwste liefde van Willem-Alexander was ingegeven door concurrentie-overwegingen: men veronderstelde dat andere kranten ook weet hadden van Maxima en ging over tot publicatie, ook al had men de naam Zorreguita nog niet helemaal juist. Maar deze slordigheid was niets vergeleken bij de blunders die de revanchebeluste Telegraaf beging door foto's af te drukken – 'Mam, dit is de ware!' – van Willem-Alexander en Maxima, waar het noch de een noch de ander betrof.

Willem-Alexander is meer nog dan zijn moeder opgegroeid in een wereld waarin de media een maatschappelijk dominante factor zijn. De combinatie van uitbundige media-aandacht en een, op het gebied van auto's en liefde, onstuimig levende kroonprins, leverde de roddelbladen en overige pers een ongekeerde hoeveelheid kopij op. Het was een wisselend beeld dat hij van zichzelf liet zien: sportheld in 1986 tijdens de Elfstedentocht, auto-ongelukken, marathonloper, luie en niet zo slimme student, stuntelaar in een eerste tv-interview in 1993, uitbundig hoeser en bierdrinker in Atlanta en Zagreb – in beide gevallen als misplaatst beschouwd –, en vanaf 1985 voortdurend in het nieuws wegens weer een nieuwe liefde.

Het opmerkelijkst aan het mediabeeld van Willem-Alexander is dat ook hij, geregisseerd door zijn moeder, er zonder al te veel moeite in slaagde een negatief imago om te buigen. Vanaf zijn tv-interview met Paul Witteman in 1997 – boodschap: ik ben veel serieuzer dan vaak wordt gedacht – rees zijn ster als geschikte nieuwe koning snel, onder meer door kundige optredens in Japan en op 'zijn' watercongres in Den Haag. Witteman liet hij weten dat zijn koningschap er anders uit zou zien dan dat van zijn moeder, Juliana was zijn voorbeeld. Waar Beatrix plicht boven liefde stelde, zou hij, voor de keuze gesteld, voor de liefde kiezen. Feitelijk deed hij hiermee hetzelfde als zijn moeder en grootmoeder voor hem: het volk via de media laten weten dat hij, als het op de liefde aankomt, de confrontatie niet zou schuwen.

In een moeite door onderstreepte het Witteman-interview Oranjes continuïteit in de omgang met de pers. Het koningshuis heeft deze altijd louter benut als voertuig, onder het motto: 'Regina vivat! Regie vivat!' Van journalisten als (autonome) bemiddelaars tussen vorst en volk maakt het koninklijk huis alleen gebruik als het niet anders kan. Journalisten zijn immers 'journalle'. Ook als de volksgunst daalde of ver te zoeken was, deed Oranje nooit een direct beroep op de pers maar koos voor pr-middelen: verschijningen in het openbaar bij feestelijke gelegenheden of calamiteiten, 'direct mail' met geschreven of audiovisueel materiaal, zoals Oranje-gedenkboeken, fotoboeken, kalenders, geautoriseerde biografieën, documentaires en, bij wijze van grote uitzondering, tv-gesprekken met journalisten die bereid zijn de regenjas van journalist te verruilen voor het 'tenue de ville' van beleefde gespreksgenoot ten paleize.

Met deze pr-strategie blijkt het humeur van het volk telkens vrij gemakkelijk te bewerken. Het kan zelfs, zoals ook Maxima weer liet zien, van de ene op de andere dag omslaan door het juiste woord of gebaar op het juiste moment, of anders wel door heuglijke gebeurtenissen als huwelijk en geboorte – weinig harten zijn daartegen bestand. Daar komt bij dat, hoezeer de volksgunst soms ook onder druk staat en hoezeer de mediawereld ook veranderd is door de komst van roddelbladen die van de Oranjes showbizsterren en soms opgejaagd wild hebben gemaakt, de familie altijd een fundamenteel voordeel heeft: Oranje

denkt strategisch, op lange termijn – in jaren, decennia zo niet eeuwen – met een vast doel voor ogen: voortzetting van de dynastie op de Nederlandse troon. De sociale piramide waar de monarchie op rust is met elke vorstin breder en steviger geworden. Democratisering en vermenselijking van de monarchie zijn daar debet aan, maar niet minder de inspanningen die zijn geleverd om netwerken van contacten te onderhouden. Ook de serieuze media zijn de monarchie nog altijd gunstig, al was het maar omdat zij de status begeren die komt met het verkeren in de hoogste, koninklijke kringen. Antimonarchisten, van Domela Nieuwenhuis en Troelstra toen tot het handjevol leden van het (Nieuw) Republikeins Genootschap nu, beschikken over die Ausdauer noch over vergelijkbare statusbronnen. Ook de media, noch afgezien van hun menselijke zwakten, leven vergeleken bij de Oranje-continuïteit bij de waan van de dag.

Maar zelfs de instant victorie van Máxima en haar zegetocht eind 2001 door het land kan niet verhelen dat de toekomst van de monarchie in de commerciële, toenemend sensatiebeluste mediawereld van vandaag verre van veilig is. De mediajacht op Máxima in 1999 onttaarde al in een keiharde strijd om primeurs en eerste beelden. SBS6 kocht de 45 seconden durende videobeelden van een feestende Máxima voor een onbekend bedrag van een Argentijns station dat het weer van een Argentijnse familie had gekocht voor 30.000 gulden. Toen de NOS de beelden ook in handen kreeg en ze eerder wilde uitzenden dan SBS6, dreigde dit station met een schadeclaim van ruim zes ton. Met deze keiharde deals arriveerden in de Nederlandse publicitaire monarchie ‘Amerikaanse toestanden’. Of daar ‘Britse toestanden’ op volgen, is de grote vraag.

Leven en lijden van de koninklijke familie zijn krachtige bronnen van identificatie en sympathie gebleken met de ‘menselijke monarchie’. Maar daarmee is de liefde tussen volk en vorst als het leven zelf. Tamelijk onvoorspelbaar. Wat J.L. Heldring al decennialang over die menselijke monarchie zegt, gold in 1965 en geldt nu weer: gevoelens die, zoals in de verlovingsdagen van Beatrix en Claus, ‘door één tv-uitzending kunnen omslaan van gereserveerd, zo niet afkerig, naar vertederd, zo niet geestdriftig, zijn geen bestendige gevoelens’.

Geraadpleegde literatuur

Abeling, Joris, Teloorgang en wederopstanding van de Nederlandse monarchie (1848-1898) Amsterdam 1996.

Amerongen, Martin van, Luizen in de pels. 100 Jaar journalistiek in Nederland. Amsterdam 1984

Beunders, Henri, ‘Het volk veroverd de media’, in: Rekenschap 1650-2000. Nederlandse cultuur in Europese context. Den Haag 2001

Beunders, Henri, Publieke Tranen. De drijfveren van de emotiecultuur. Amsterdam 2002.

Bree, Han van, Het aanzien van Willem-Alexander. Utrecht 2001.

Bruin, Kees en Kitty Verrips (red.), Door het volk gedragen. Koningschap en samenleving. Groningen 1989.

Couvee, D.H. Leve de Willemien! Het jaar 1898 van Wilhelmina’s inhuldiging opnieuw beleefd. Den Haag 1958.

Fasseur, Cees, Wilhelmina. De jonge koningin. Amsterdam 1998

Fasseur, Cees, Wilhelmina. Krijgshaftig in een vormeloze jas. Amsterdam 2001.

Huijskens, Charles, Majesteit en media. Overleeft de Nederlandse monarchie het televisietijdperk? Amsterdam 1994.

Lammers, Fred. J., Koningin Beatrix: een instituut. Majesteit in een kritische samenleving. De Bilt 1997.

Meijer, Remco, Aan het hof. De monarchie onder koningin Beatrix. Amsterdam 1999.

Osta, Jaap van, Het theater van de staat. Oranje, Windsor en de moderne monarchie. Amsterdam 1998.

Schaafsma, H. , Juliana. Een biografie in foto's van de Koningin der Nederland. Samengesteld door en met tekst van H. Schaafsma. Utrecht 1959.

Tamse, C.A. (red.), De monarchie in Nederland. Amsterdam/Brussel 1980.

Tijdschrift voor mediageschiedenis. Themanummer Monarchie, jrg.1, nr.2, december 1998.

Torry y Riva, Jesús de la, Máxima. Prinses van Oranje. Naarden 2001.

Veer, Paul van 't Veer (red.), Maar majesteit! Koning Willem III en zijn tijd. De geheime dagboeken van minister A.W.P. Weitzel. Amsterdam 1980.

Met dank aan Remco Meijer en Arendo Joustra voor het leveren van persknipsels uit respectievelijk de Volkskrant en Elsevier.